

OILADA SOTSIALIZATSIYA JARAYONLARINING O'ZIGA XOSLIGI

D.Qarshiboeva-

JDFU, Umumiy psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy sotsializatsiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan. Shuningdek sotsializatsiya jarayoni bosqichlari hamda ota-onaning o'rni hususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Oila, tarbiya, sotsializatsiya, taraqqiyot, ijtimoiy muhit.

Oila qurish ostonasida bo'lgan yoshlar ontogenezda psixik taraqqiyotning o'spirinlik va yoshlik davri fazasida bo'lishadi. Mazkur davrgacha shaxs tomonidan o'zlashtirilgan ijtimoiy ta'sirlar avvalo uning oilasi va boshqa ijtimoiy institutlarning ta'siri mahsuli deb qarash mumkin.

Ijtimoiy tarbiyaning dastlabki o'chog'i oila bo'lib, aynan ota va ona dastlabki ijtimoiy ko'nikmalarni bola ongiga singdiruvchi, uning irodasini charhlovchi insonlardir¹.

Oilaviy munosabatlar bolani nafaqat shaxs sifatida o'zligini anglash, balki o'zini u yoki bu jins vakili sifatida idrok etish va shaxsiy fazilatlarini takomillashtirishga ham yordam beradi. Olimlar tomonidan olib borilgan tajribalar shuni isbotladiki, oilaning to'liq bo'lishi, ya'ni, unda ham ota, ham onaning tinchlik-totuvlikda yashashlari va unda normal insoniy munosabatlar, sog'lom ma'naviy muhitning mavjudligi bolaning har tomonlama yaxshi rivojlanishi, sog'lom, aqlli, kuchli iroda sohibi bo'lib etishiga imkon beradi. Bolaga ham otaning ham onaning bo'lishining zarurati shu bilan izohlanadiki, masalan, qiz bola onasi va uning oilada o'zini tutishiga qarab, o'zini ayollar jinsiga taalluqli ekanligini anglashdan tashqari, kelajakda qanday ona bo'lishini tasavvur qilsa, otasiga, uning onasiga bo'lgan munosabatiga qarab, o'zini kelajakda oila qurganda qanday oila sohibasi bo'lishi

¹ Оила психологияси: Дарслик. Педагогика олийгоҳлари талабалари учун // Муаллиф: В.М.Каримова. – Т.: 2007. – 316 б.

lozimligini anglab boradi. Xuddi shunday, o'g'il bola onasining fazilatlarini, oiladagi tutimi va otasiga munosabatini idrok qilib borar ekan, kelajakda qanday qiz bilan turmush qurish mumkinligi, tanlaydigan qizi qanday sifatlar sohibasi bo'lishi lozimligini bilib borsa, otasi va uning oilada mavqeiga qarab, o'zini erkak sifatida kelajakda tasavvur qilish bilan birgalikda turmush o'rtog'iga qanday munosabatda bo'lish lozimligi to'g'risida bilim va tasavvurlarini orttirib boradi. Bu psixologik qonuniyat bo'lib, shaxsning oiladagi shaxsiy va jinsiy sotsializatsiyasining etakchi tamoyili hisoblanadi. Shu bois ham bolaning tom ma'noda yaxshi tarbiya olib, jamiyatda va oilaviy munosabatlarda munosib mavqega ega bo'lishi uchun oila muhiti sog'lom, barqaror, er va xotin bir-birlariga g'amxo'r, mehrli va asadoqatli bo'lishlari o'ta muhimdir. Demak, oila bolaning ijtimoiy munosabatlarga tayyor bo'lishida muhim ahamiyat kasb etgan pedagogik muhitdir. Shu bois ham olimlar oilaning eng muhim va dastlabki vazifalaridan ham birini tarbiyalovchi funktsiya ekanligini doimo e'tirof etadilar.

Oilaviy sotsializatsiya jarayonini bir tomonlama, ya'ni, farzandlar tarbiyasidagi roli bilan cheklash to'g'ri bo'lmaydi. Chunki ayniqsa, yosh oilada nikohdan so'ng er va xotin boshqa oila a'zolari jamiyatida xohlasa-xohlamasa o'z-o'zidan tarbiyalanib, xarakter xislatlarini o'zgartirib boradilar. Masalan, ilgari tortinchoq, uyatchan, ikkilanuvchan yigit, uylangach, turmush o'rtog'i nigohida obro'si mehr-muhabbat tufayli oshgan sari, o'zida kuch-qudratni, irodani sezib, dadil, faol, o'ziga nisbatan ijobiy fikrli, aqlli, bosiq bo'lib borishi tabiiy. Keling ham yangi xonadon sharoitiga ko'nikib borgan sari, uning an'analarini muvaffaqiyat bilan o'zlashtirib borgan sari, turmush o'rtog'ining mehrli muhabbati, qaynnona va qaynotaning g'amxo'rliqi, e'tiborliliqi oqibatida yanada iffatli, sermulohazali, ziyrak va farosatli bo'lib, o'zidagi ilgari mavjud ayrim salbiy xarakter sifatlaridan qutulishi ham mumkin. Bu – er va xotin uchun oila muhitining yangi bosqichdagi ijtimoiylashuv maskani sifatidagi o'rnini isbotlaydi. Lekin ayrim oilalarda er va xotin o'rtasida samimiy, iliq munosabatlarning yo'qligi, tashqi tomondan nomiga oila qurganliklari, ma'nadan esa bir-birlariga nisbatan beganoday qolganliklari bois bu erda o'zaro munosabatlar hamisha tarang, yuzaki bo'lib boradi. Tabiiy, bunday

munosabatlar nafat ularning o'ziga balki ularni o'rab turgan boshqa qarindoshlar, ayniqsa, farzandlarga faqat salbiy ta'sir etadi, yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoniga to'g'anoq bo'lishi ham mumkin. "Ko'cha bolalari", "tarbiyasi og'ir bolalar", voyaga etmay turib jinoyatga qo'l urgan o'smirlar aksariyat holatlarda aynan shunday oilaviy muhitning qurbonlari hisoblaandi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, bolaning ijtimoiylashuvi jarayonida maktabgacha tarbiya maskanlari, maktabning roli va ahamiyati ham bor. Lekin ulardagi ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi eng avvalo, oilaviy tarbiyaga bog'liq ekanligini, "Qush uyasida ko'rganini qiladi" maqolining mohiyatini hamma biladi. Maxsus tarbiya maskanlari oldida oiladagi ijtimoiylashuvning afzalligi shundaki, oiladagi barcha o'zrao munosabatlar tabiiy muhitda, inosniy munosabatlar tamoyiliga asoslanib amalga oshiriladi. Qolaversa, o'rtacha O'zbekistondagi oilalarda 3-4 nafardan farzand bo'lsa, ikki ota va ona uchun ularga etarli e'tibor berish uchun imkoniyat kengroq, maktab yoki bog'chada esa guruhlardagi bolalar soni ko'p va ta'lim-tarbiya jarayoni maxsus dasturlar va aniq rejim asosida amalga oshirilgani uchun bolalarning bir tekisda rivojlanishi va kamol topishi uchun etarli bo'lmaydi. Demak, oilaviy sotsializatsiyaning samaradorligi oila bilan boshqa tarbiya maskanlari o'rtasida o'rnatilgan hamkorlikdagi uyg'unlikka bevosita bog'liq.

Shu o'rinda ijtimoiylashuvni jamiyatning talablari va bola imkoniyatlarinig tutashuvi deb qarash mumkin. Ijtimoiy talablar shaxsning xulq-atvorini belgilovchi mutloq omil hisoblanadi².

Shaxs shakllanishi borasidagi Sotsiogenetik nazariya tarafdorlarining mashhur vakili nemis psixologi K.Levinning "maydon nazariyasi" da insonning xulq-atvori, bir tomondan shaxsning, ikkinchi tomondan uni o'rab turgan muhitning funksiyasidir. Lekin shaxs xususiyatlari va muhit hislatlari o'zaro bog'liq. Bola oiladan, maktabdan tashqarida mavjud bo'la olmaydi, chunki bu ijtimoiy institutlar alohida olingan individlarsiz bo'lishi mumkin emas. Levin shaxsiy va muhit komponentlarining birligi va o'zaro ta'sirini hayotiy yoki psixologik fazo deb

² Бола тараққиётини психологик таъхис қилиш. Муаллифлар Р.И.Суннатова, Н.Г.Иргашева, С.Х.Таджиева. Тошкент - 2008 йил, 156 бет

ataydi. K.Levin konsepsiyasining yutug'i shundaki, shaxs shakllanishini ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida qaraydi, shaxsning psixik taraqqiyotini uning ijtimoiy holatining o'zgarishi bilan bog'laydi³.

Ijtimoiy tarbiyaning asl ma'nosi ham, vazifasi ham boladagi ijtimoiy faollikni oshirish orqali, undagi ijobiy fazilatlarni kamol toptirishdir. Odatda oilada ijtimoiy faollikni oshirish bola irodasini chiniqtirish orqali amalga oshiriladi. Chunki ko'pincha ota-onalar bolalarining aqlli, farosatli bo'lib etishlariga e'tibor berib, uning ruhiyatini hamda jismoniy quvvatini oshirishga, irodasini mustahkamlashga bee'tibor qoladilar. Buning oqibatida bola turmush so'qmoqlarida tez qoqiladigan, turli ijtimoiy vaziyatlarda qiyinchiliklarni yenga olmaydigan, ruhiyati mo'rt bo'lib katta bo'ladi. Shuning uchun ham oilaviy ijtimoiylashuvda bolaning ijtimoiy bilimdonligi, ijtimoiy ko'nikmalar va ularni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarga alohida urg'u beriladi.

Mutaxassislar oilaviy sotsializatsiyaning bosqichlari, funksiyalarini tafovutlash bilan birgalikda uning har birida o'ziga xos ijtimoiylashuv usullari ustivor bo'lishini ham ta'kidlaydilar. Masalan, rus sotsiologi N.Andrenkova ijtimoiylashuv jarayonini ikki katta bosqichda tasavvur qiladi. Uning ***birinchi bosqichi*** – individning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishini ta'minlovchi hayot bo'lagini o'z ichiga olib, u inson hayotining qariyb uchdan bir qismini tashkil etadi. Bu davrda asosan bolaning:

- dastlabki ilk sotsializatsiyasi (bolalik davri);
- normativ xulqning marginal jihatlarini o'zlashtirish davri (o'smirlik davriga to'g'ri keladi);
- o'spirinlikdan balog'at yoshiga o'tish davrini o'z ichiga olgan ijtimoiylashuv oqibatlari yaxlit namoyon bo'ladigan bosqich.

Ikkinchi bosqich – shakllanib bo'lgan shaxsning jamiyatda faoliyat yuritishi davrlarini o'z ichiga olgan hayot bosqichi. Bunda shaxs dastlab mehnatga yaroqli jamiyat a'zosi sifatida, so'ngra nafaqa yoshiga etgan inson sifaidagi o'z o'rniga ega bo'ladi.

³ З.Нишонова.Ривожланиш психологияси.Педагогик психология-Тошкент -2017 –йил, 280- бет.

Ijtimoiylashuvning dastlabki yillarida uning samaradorligi ko‘proq yuqorida ta’kidlaganimizdek, oila, undagi ijtimoiy-psixologik muhit va ota-onaning tarbiyachilik burchini qanday ado etganligiga bog‘liq bo‘lsa, uning keyingi bosqichlarida ta’lim muassasalari va mehnat jamoalarining roli ortib boradi. Shunga mos ravishda ijtimoiylashuv usullari ham turlicha bo‘ladi.

Ko‘plab olimlar va oila masalalari bo‘yicha mutaxassislarni xavotirga solgan jihat shuki, zamonaviy oila o‘zining bola shaxsini ijtimoiylashtiruvchi vazifasini yaxshi va to‘liq ado etmayapti. A.Antonovning ta’kidlashicha, zamonaviy oila oilaviy turmush tarzini shakllantira olmayotganligi sababli ham o‘zining bola tarbiyasi borasidagi ijtimoiy bilimdonligini namoyon eta olmayapti.⁴

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun // Muallif: V.M.Karimova. – T.: 2007. – 316 b.
2. Bola taraqqiyotini psixologik tashxis qilish. Mualliflar: R.I.Sunnatova , G.Irgasheva, S.X.Tadjieva. Toshkent -2008 yil, 156 bet
3. Z.Nishonova. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya-Toshkent -2017 – yil, 280- bet.
4. Sotsiologiya semi / Pod red. A.I. Antonova. – M.: 2005. – S. 235.
5. Ijtimoiy psixologiya (o‘quv qo‘llanma). F.A.Akramova.. – T., 2007. – 166 b.
6. Abdulakimovna S. S. Socially Psychological Education of Self-Development Skills in Future Teachers Functions //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – T. 1. – №. 5. – S. 231-235
7. Shakarboyeva, S. (2022). BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA O‘Z USTIDA ISHLASH FAOLIYATINI TARBIYALASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, 2(2).
8. Shakarboyeva, S. (2021). BO‘LG‘USI PEDAGOGLARDA O‘Z USTIDA ISHLASH FAOLIYATINI TARBIYALASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, (1).

⁴Социология семьи / Под ред. А.И. Антонова. – М.: 2005. – С. 235.

- 9.Shakarboyeva, & O'ktamova, O. (2024). TARBIYASI OG'IR O'SMIRLARNI IJTIMOYILASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, 4(1), 139-147. izvlecheno ot <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9555>
- 10.Shakarboyeva, & Qayumov, A. (2024). AUTIZMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA ART TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH IMKONYATLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, 4(1), 148-154. izvlecheno ot <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9556>
11. Munarova, R. U. (2016). Kamolova Shirin Usarovna, Shakarboeva Shaxnoza Abdulakimovna, Karshiboeva Dilduza Burlievna, & Alimkulov Sirojiddin Olimjon o'g'li (2016). *Velikie mysliteli Sredney Azii o vospitanii garmonichnogo i vsestoronne razvitogo pokoleniya. Problemy pedagogiki*, (2 (13)), 17-19.
- 12.Abdulakimovna, S. S. (2021). Socially Psychological Education of Self-Development Skills in Future Teachers Functions. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 1(5), 231-235.
- 13.Abdulakimovna, S. S. (2022). Social-Psychological Characteristics Of Professional SelfDevelopment Of Future Teachers. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 14, 138-140.
- 14.Shakarboyeva, S. (2024). TARBIYASI OG'IR O'SMIRLARNI IJTIMOYILASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, 4(1), 139-147.
- 15.Shakarboeva, Sh. (2024). Boshlang'ich sinflarda chet tili o'zlashtirish va o'rganishning yoshga oid xususiyatlari. *Obuyestvo i innovatsii*, 5(10/S), 286-290.
- 16.Shakarboyeva, & Qayumov, A. (2024). AUTIZMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA ART TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH IMKONYATLARI. *Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii*, 4(1), 148-154. izvlecheno ot <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9556>

17. Shahnoza Shakarboyeva, [BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA O'Z USTIDA ISHLASH FAOLIYATINI TARBIYALASHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK JIHATLARI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: Tom 2 № 2 \(2022\): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari](#)
18. Shahnoza Shakarboyeva, [RABOTA NAD SOBOY BUDUIIIX PEDAGOGOVI KAK KRITERIY POVYISHENIYa PROFESSIONALNOY KOMPETENTNOSTI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: № 2 \(2021\): Jurnal pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii \(oktyabr\)](#)
19. Shahnoza Shakarboyeva, Oynisa O'ktamova, [TARBIYASI OG'IR O'SMIRLARNI IJTIMOYLASHTIRISHDA OILA, MAHALLA, TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIKLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: Tom 4 № 1 \(2024\): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari](#)
20. Shahnoza Shakarboyeva, [O'SMIRLIK DAVRIDAGI SUITSIDNING KELIB CHIQISH SABABLARI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: № I \(2023\): «SOVREMENNAYa SOTSIALNAYa PSIXOLOGIYa: TRADITSII I PERSPEKTIVY» I - MEJDUNARODNAYa NAUCHNO-PRAKTICHESKAYa KONFERENSIYa](#)
21. Shahnoza Shakarboyeva, Gavhar Xudoyqulova, [BOSHLANG'ICH SINFLARDA CHET TILI O'ZLASHTIRISH VA O'RGANISHNING YOShGA OID XUSUSIYATLARI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: № I \(2023\): «SOVREMENNAYa SOTSIALNAYa PSIXOLOGIYa: TRADITSII I PERSPEKTIVY» I - MEJDUNARODNAYa NAUCHNO-PRAKTICHESKAYa KONFERENSIYa](#)
22. Shahnoza Shakarboyeva, Nazira Jasurova, [O'SMIRLARDA XORIJIY TILLARNI O'RGATISHNING IJTIMOY PSIXOLOGIK MASALALARI](#), [Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii: № I \(2023\): «SOVREMENNAYa SOTSIALNAYa PSIXOLOGIYa: TRADITSII I PERSPEKTIVY» I - MEJDUNARODNAYa NAUCHNO-PRAKTICHESKAYa KONFERENSIYa](#)

23. Shakarboyeva Shahnoza Abdulakimovna. (2024). Nogiron o'smirlarni ijtimoiylashtirishda oila, mahalla, ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish usullari. *Diplomatiya, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali*, 1 (1), 6–8. <https://semantjournals.com/index.php/JDLIA/article/view/26>
24. Munarova Rano Usarovna, Kamolova Shirin Usarovna, Shakarboeva Shaxnoza Abdulakimovna, Karshiboeva Dilduza Burlietva, & Alimkulov Sirojiddin Olimjon Ugli (2016). Velikie mysliteli Sredney Azii o vospitanii garmonichnogo i vsestoronne razvitogo pokoleniya. *Problemy pedagogiki*, (2 (13)), 17-19.
25. Mukhamedova, D. G., & Abdullajanova, D. S. (2020). The actuality of the gender aspect of the manager's constructive interaction in the conflicting situation. *Journal Of Critical Reviews*, 7(12), 228-231.
26. Akhmadjonova, S., & Abdullajanova, D. (2023). Socio-Psychological Features Of Family Conflict Resolution. In *Academic International Conference On Multi-Disciplinary Studies And Education* (Vol. 1, No. 6, pp. 101-108).
27. Abdullajanova, D., & Raxmonova, Z. (2020). Motivation to succeed, to avoid defeat and the impact of risk preparedness on women's activism and its socio-psychological factors. *European Journal Of Molecular And Clinical Medicine*, 7(1), 3555-3561.
28. Abdullajanova, D. S. (2023). Socio-psychological criteria for the selection and placement of personnel in management (on the example of women). *Confrencea*, 5(05), 401-411.
29. Abdullajanova, D. S. (2023). Socio-psychological criteria for the selection and placement of personnel in management (on the example of women). *Confrencea*, 5(05), 401-411.
30. Abdullajanova, D. S. (2023). PROBLEMY SOTSIALNYX STEREOTIPOV V NAPRAVLENII JENSKOY AKTIVNOSTI V UPRAVLENII. *PSIXOLOGIYa XXI STOLETIYa*.
31. Muxamedova, D. G., & Abdullajanova, D. S. (2021). SOTSIALNO-PSIXOLOGICHESKIE OSOBENNOSTI RAZVITIYa KADROVOGO REZERVA: FORMY I MEXANIZMY INNOVATSIONNOY AKTIVNOSTI. *BEING A MUSIC*

FAN: FANDOM EFFECTS ON THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF ITS PARTICIPANTS..... 12, 187.

32. Abdulladjanova, N. G., Abdugafurova, D. G., Yakubova, R. A., Nazirova, E. R., & Raxmonova, G. G. (2020). PERSPEKTIVY PRIMENENIYA PROTIVOVOSPALITELNYX FARMAKOLOGICHESKIX PREPARATOV. *Universum: ximiya i biologiya*, (12-1 (78)), 80-84.

33. Kadirov, K. B., Mullabaeva, N. M., Abdullajanova, D. S., Kurbanovna, A. D., & Abdullaevna, B. S. (2023). A Mobbing Questionnaire In School And An Analysis Of The Results Obtained. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 23(4).

34. Abdullajonova, D. (2025). SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MOTIVATION FOR SUCCESS AND THE IMPACT OF RISK ON WOMEN. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 5(1), 10-16.

извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/10516>